

NINA • NIKU

FAKTA

Stiftelsen for naturforskning og kulturminneforskning er et nasjonalt og internasjonalt kompetansesenter innen miljøvernforskning. Stiftelsen har ca. 225 ansatte (1998) og omfatter NINA - Norsk institutt for Naturforskning og NIKU - Norsk institutt for kulturminneforskning. FAKTA-ark gir populariserte sammendrag av publikasjoner fra stiftelsen.

Nr. 12 — 1998

Samfunnet i Erkebispegården i Trondheim: Virksomheten kartlegges

DE ARKEOLOGISKE kildene er ofte sterke eller svake på andre områder enn de skriftlige. Dette er særlig tydelig i et historisk nærværende anlegg som Erkebispegården. Det er derfor en stor fordel om vi kan kombinere de to kildegruppene i våre studier av Erkebispegården.

VED prosjektet «Utgravningene i Erkebispegården» er det et hovedmål å kartlegge virksomheten som har funnet sted i gården til enhver tid. Den sosiale rammen rundt samfunnet i Erkebispegården representerer gjennom flere århundrer toppen av den sosiale pyramiden i Norge; derfor står kartlegging av levkår i videste forstand sentralt. En viktig del av dette arbeidet er å kartlegge de materielle og menneskelige ressursene som preget økonomi og kultur i gården. Det er også viktig å øke kunnskapen om forandringer og stabilitet i tiden rundt reformasjonen. Vi søkte derfor kunnskap som kunne belyse reformasjonens innvirkning på økonomiske forhold.

REGNSKAPSMATERIALET fra denne tiden er et tidkrevende materiale å systematisere. Vi måtte avgrense studiene ved å velge ett enkelt år før og etter 1537. Til tross for dette har vi lyktes å få ut nyttig informasjon omkring erkebispesetets og lensherrens bruk av ressurser innenfor dette valgte tidsrommet, men med hovedvekten på ett år før reformasjonen. Det er fortsatt et stort potensial i dette kildematerialet, og vi håper at flere vil la seg inspirere til å ta fatt på lignende studier.

Blymerke med biskopsmotiv, fra begynnelsen av 1500-tallet.

Foto:
P.E. FREDRIKSEN

Olav Engelbriktssons regnskapsbøker fra 1532-38:

Vitner om erkebispesetets økonomi og organisering

Olav Engelbriktssons bevarte regnskapsbøker fra årene 1532-38 er enestående på flere måter. I Norden er det ikke bevart mye av kirkens regnskaper fra før reformasjonen. Det som gjør disse regnskapene ekstra interessante, er at de kan fortelle oss noe om erkebispesetets økonomiske aktivitet og organisering.

DETTE gjelder i særlig grad regnskapsmaterialet fra årene 1532-36. Erkebiskopen rømte fra Norge til Nederland i 1537, noe som gjør materialet fra dette året og det følgende noe spesielt.

Modell av Erkebispegården fra begynnelsen av 1500-tallet.

Modell: M. Delden, basert på grunnlagsmateriale av A.T. Hommedal, S.W. Nordeide, Ø. Lunde, Ø. Ekroll, E. Jondell.
Foto: D. MAKRIDIS

Tiåret før reformasjonen

Vi har sett på hva regnskapsbøkene til Olav Engelbriktsson kan gi oss av opplysninger om erkebispesetets økonomi i tiåret før reformasjonen. Vi har i denne sammenhengen valgt å betrakte erkebiskopens samlede anlegg som en form for økonomisk kompleks. Det innbefattet Erkebispegården i Trondheim, Steinvikholm, Erkebispegården i Bergen og setesveinene i de mange fiskeværerne langs norskekysten.

Svingning i arbeidsstokken

I 1532 var 235 personer på en eller annen måte knyttet til erkebiskopens arbeidsstokk. For 1532 ser det ut til at avgangen av folk har vært større en tilgangen. Det er ikke mulig å peke på noen enkeltgrunn til at folk sluttet. Det er imidlertid ikke urimelig å forklare svingningene innenfor arbeidsstokken med ytre politiske årsaker. Erkebispegården i Trondheim ble svidd av i 1532, og erkebiskopen fikk dermed ødelagt mange av sine verksteder. Senere på året kom Olav Engelbriktsson til en avklaring med Frederik I som må ha redusert behovet for militære foranstaltninger for en periode.

Tar vi for oss den geografiske tilhørigheten til de ansatte, er det i første rekke de som kommer fra områder utenfor erkebispesetets kjerneområde som vi kan plassere. Den mest markante gruppen kommer fra det danske området, men vi finner også en del fra de svenske landskapene. Noen personer fra det øvrige Nord-Europa figurerer dessuten i listen, men samlet utgjør de ikke noen stor gruppe.

Erkebiskopens myntverksted fra ca. 1500 under avdekking i 1991.

Foto: E. BAKER, Riksantikvaren

De ansatte fordelt på 33 yrkeskategorier

VI KJENNER yrkesbakgrunnen til under halvparten av erkebiskopens ansatte i 1532. De 107 personene fordeler seg på i alt 33 forskjellige yrkeskategorier. Arbeidsstokken er spredt forholdsvis jevnt mellom de fire kategoriene militært personale, husholdning, administrasjon og «annet». Det er innenfor husholdning vi har det største innslaget av yrkeskategorier. Her er det snakk om i alt 13 forskjellige yrkesbetegnelser.

22 skrivere

Det motsatte er tilfelle for den administrative delen, hvor det bare er tre forskjellige yrkesbetegnelser. Til gjengjeld dominerer de 22 skrivers totalt denne delen av erkebiskopens arbeidsstokk. Blant det militære personalet er det i første rekke båtsmennene som skiller seg ut med sitt store antall på i alt 15 mann. Her er det ni forskjellige yrkeskategorier. Blant dem vi har plassert i kategorien «annet» finner vi åtte forskjellige yrkesbetegnelser. Her er det de 15 drengene som utgjør den største gruppen.

Flere av de yrkene som forekommer på erkebiskopens lønnsliste fra 1532 må kunne betegnes som spesialstyrker som ytterst få behersket på dette tidspunktet.

Lønnsutbetalingene

Ved lønnsutbetalingene ser det ut til at erkebiskopen har hatt faste kasserere som har tatt seg av denne jobben. Lønnsutbetalingene ser hovedsakelig ut til å ha foregått på Steinvikholm og ved Erkebispegården i Bergen.

Generelt ser arbeidsstokken ut til å ha tjent forholdsvis likt. Hele 66 prosent tjente et sted mellom 10 og 24 mark. De aller høyeste lønningene var få. En del av de laveste lønningene kan nok forklares med at det var folk som bare var i arbeid i deler av regnskapsåret.

De tre vanligste formene for betaling var mark, metalliske varepenger og kledestoff. Holder vi kledestoffet utenfor, er det mark som totalt dominerer som lønnsmiddel. Metalliske varepenger utgjør bare 10 prosent av den totale mengde lønnsmidler som ble utbetalt.

Infisert med parasitter

FRA ANDRE arkeologiske utgravninger både i Norge og resten av Europa er det påvist parasittegg. Det er særlig egg fra rundorm som finnes i fordøyelsessystemet som er blitt funnet. I NIKUs undersøkelse ble det funnet egg av to viktige arter av rundorm: piskeorm og spolorm. Disse parasittartene er vanlige i fordøyelsessystemet hos mennesker i fattige strøk av verden i dag, men de regnes som utryddet eller svært sjeldne i rike land i Nord-Europa. Egg fra disse parasittartene er tidligere funnet under utgravningene av Gamlebyen i Oslo, men dette er første funn av slike egg så langt nord som Trondheim. Funnene viser at folkene som bodde i Erkebispegården i Trondheim var infisert med parasitter, selv om samfunnet innenfor murene der kan regnes som høystatussamfunn.

Parasitter reduserer helse

Disse parasittartene kan føre til redusert helsetilstand, dårlig velvære, og de påvirker yteevnen fordi de ofte forårsaker kroniske sykdomstilstander med

blodmangel, søvnløshet og slapphet. Hos barn har man funnet at infeksjoner med piskeorm i betydelig grad påvirker kroppsvekst og -utvikling, og at evnen til kognitiv læring reduseres.

Metodikken testet

Et av prosjektets delmål har vært å utvikle og teste metodikken som brukes i arkeoparasittologiske undersøkelser. Metodegjennomgangen har vist at arkeologiske prøver må behandles på en annen måte enn det som er vanlig for ferske avføringsprøver.

Toalett for folkene

Det har også vært et delmål å se funnene av parasittegg i sammenheng med funnene av frørester i latrinene. En relativt subjektiv vurdering av det som er funnet indikerer at der det ble funnet mye frørester og mose, var det også mange parasittegg. Denne undersøkelsen og funn gjort i de botaniske undersøkelsene gir sterke indikasjoner på at latrinene var brukt som toalett av folkene som bodde i Erkebispegården.

Hittil utkommet om utgravningene i Erkebispegården

Paula Utigard Sandvik:

Utgravningene i Erkebispegården 1991. Delfelt 1 A og 1 B: Botanisk analyse. Arkeologiske undersøkelser i Trondheim nr. 8, Trondheim 1992.

Robert Bazely, Christopher McLees og Sæbjørg Walaker Nordeide:

Excavations in Erkebispegården 1991. Areas 1 A og 1 B: Stratigraphy and phasing. Arkeologiske undersøkelser i Trondheim nr. 7, Trondheim 1993.

Christopher McLees:

Stratigraphic Analysis: Area C. Revised stratigraphic Analysis: Areas A, B and K. Utgravningene i Erkebispegården i Trondheim. NIKU Temahefte nr. 5, Trondheim 1998. Pris kr.150.

Anna Petersén:

Stratigrafisk analys: Delfält D. Utgravningene i Erkebispegården i Trondheim. NIKU Temahefte nr. 6, Trondheim 1997. Pris kr. 150.

Tom Saunders:

Stratigraphic Analysis: Area E. Utgravningene i

Erkebispegården i Trondheim. NIKU Temahefte nr. 7, Trondheim 1997. Pris kr.150.

Tom Saunders:

Stratigraphic Analysis: Area F. Utgravningene i Erkebispegården i Trondheim. NIKU Temahefte nr. 8, Trondheim 1998. Pris kr.150.

Anders Olsson och Anna Petersén:

Stratigrafisk Analys: Delfält G. Utgravningene i Erkebispegården i Trondheim. NIKU Temahefte nr. 9, Trondheim 1998. Pris kr. 150.

Christopher McLees:

Stratigraphic Analysis: Area H. Utgravningene i Erkebispegården i Trondheim. NIKU Temahefte nr. 10, Trondheim 1998. Pris kr. 150.

Harald August Nissen

Arbeidsstyrke og lønnsforhold ved erkebispesetet i 1530-årene. NIKU Temahefte nr. 14, Trondheim 1998. Pris kr. 50.

Rita Hartvigsen:

Parasittologisk undersøkelse av latriner. Utgrav-

ningene i Erkebispegården i Trondheim. NIKU Temahefte nr. 15, Trondheim 1997. Pris kr. 50.

Stoffet er hentet fra

NIKU Temahefte 14

Utgravningene i Erkebispegården i Trondheim

Harald August Nissen:

«Arbeidsstyrke og lønnsforhold ved erkebispesetet i 1530-årene».

NIKU Temahefte 15

Utgravningene i Erkebispegården i Trondheim

Rita Hartvigsen:

«Parasittologisk undersøkelse av latriner».